

Niziołek, Piotr

Znaleziska małych szelągów miedzianych Jana Kazimierza z okolic leśniczówki Borsukowizna w pow. białostockim = The findings of small copper shillings of John Casimir from the area of the forester's estate of Borukowizna, in the Białystok district

"Rocznik Białostocki", 20, 2016, s. [9]-34

Zdigitalizowano w ramach projektu pt. Digitalizacja i udostępnianie online czasopisma „Rocznik Białostocki”, dofinansowanego ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na działalność upowszechniającą naukę (nr umowy 834/P-DUN/2019).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Niziołek

Muzeum Podlaskie w Białymstoku

Znaleziska małych szelągów miedzianych Jana Kazimierza z okolic leśniczówki Borsukowizna w pow. białostockim

W dniu 1 lipca 2012 r. grupa młodych pasjonatów historii militarnej penetrowała okolice szosy Żednia–Michałowo w poszukiwaniu sprzętu wojskowego porzuconego przez sowietów w czerwcu 1941 r. Prócz licznych artefaktów związanych z działaniami wojennymi natrafiono wówczas na dwa zgrupowania monet. Odkrycia dokonano w bezpośrednim sąsiedztwie drogi prowadzącej z leśniczówki Borsukowizna w kierunku Michałowa w odległości ok. 100 m od leśniczówki. Zgrupowania monet położone były w odległości ok. 6–8 m od siebie. W jednym z dołków odkryto 43, a w drugim 29 numizmatów. Mimo staranności z jaką przeczesano teren nie można mieć pewności, że wydobyto wówczas wszystkie zabytki. Odnalezione monety (łącznie 72 sztuki) były małymi szelągami miedzianymi Jana Kazimierza lub ich fałszerstwami. Znalazca podarował 67 monet zainteresowanemu numizmatyką koledze, a pozostałe pięć sztuk, przypadkowo wybrane, osobie trzeciej, z którą kontakt okazał się niemożliwy¹.

Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przypuszczać, że grupy numizmatów zalegające w położonych bardzo blisko siebie miejscach stanowiły dwa odrębne depozyty. Zabytki z obu grup spoczywały w zwarcu i, nie licząc pojedynczych egzemplarzy odsuniętych od skupisk o kilka centymetrów w przypadkowych kierunkach, nie odkryto przesłanek mogących świadczyć o przypadkowym rozdzieleniu pojedynczego depozytu. Nie wiemy, czy monety znajdowały się pierwotnie w jakichś opakowaniach – np. woreczkach ze skóry czy tkaniny. Jeśli nawet zachowały się jakiegokolwiek pozostałości takowych, uszły one uwadze odkrywców.

¹ Informacje na temat okoliczności znalezienia i późniejszych losów monet pochodzą od M.D. (anonimizacji personaliów dokonano na prośbę informatora).

Z drugiej strony nie można z absolutną pewnością wykluczyć, że numizmaty zostały ukryte lub zagubione w jednym miejscu i stanowiły jeden depozyt, a ich rozproszenie miało charakter wtórny i doszło do niego już w wieku XX. Rozrzucenie skarbu mogło nastąpić wskutek przekształceń terenu związanych ze wspomnianymi działaniami wojennymi prowadzonymi w tym rejonie w czasie II wojny światowej. Za taką interpretacją mogłaby przemawiać duża liczba sowieckich łusek karabinowych (kilkaset sztuk), które zebrano na niewielkiej głębokości w najbliższym otoczeniu depozytów, i wciąż czytelne w okolicy zmiany w krajobrazie naturalnym powstałe w wyniku stacjonowania wojsk oraz prowadzonych walk. Depozyt mógł także zostać rozwleczony podczas przygotowania terenu pod sadzenie lasu, orania pasa przeciwpożarowego lub przy budowie czy remoncie pobliskiej drogi (na trasie Borsukowizna–Michałowo). Interpretacja taka wydaje się jednak bardzo mało prawdopodobna, przede wszystkim z racji braku znalezisk pojedynczych monet w sąsiedztwie depozytów.

Okoliczności odkrycia skarbów uniemożliwiły dokonanie odrębnej analizy ich zawartości. Znalazcy wymieszali bowiem monety, nie przypuszczając, że może to mieć jakiegokolwiek znaczenie.

W znanej części depozytów (67 monet) znalazło się 26 szelągów koronnych, 36 litewskich oraz cztery fałszerstwa: dwa naśladujące monetę koronną i tyleż noszących znak Pogoni. Jednej monety oryginalnej nie udało się zaklasyfikować z powodu jej jednostronnego wybicia – nosi ona jedynie wyobrażenie mała charakterystycznego awersu, a na odwrocie jego wklęsły negatyw (por. wykres 1).

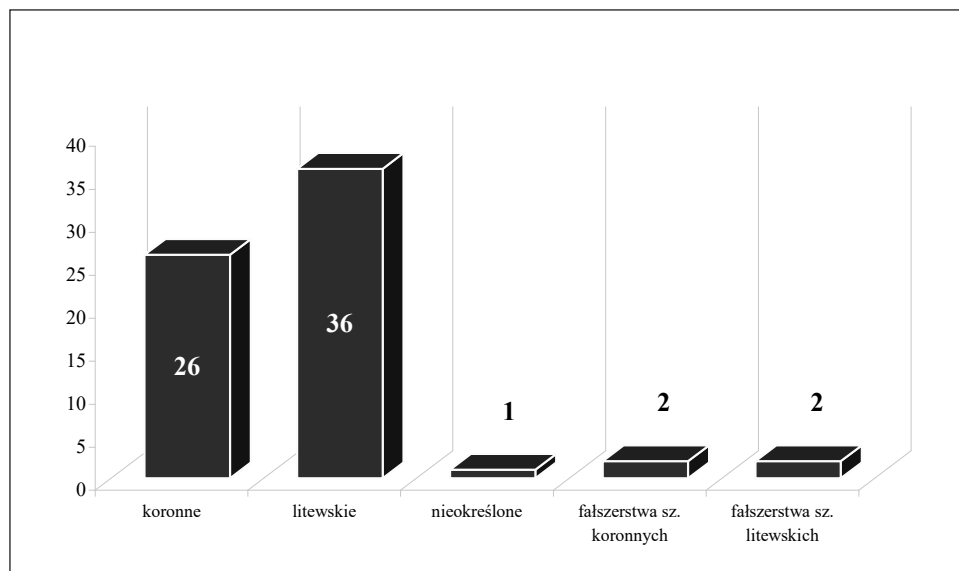
Koronne szelągi miedziane emitowane były w mennicach w Ujazdowie i Krakowie. Choć w pierwszej z wytwórni wybito ich zdecydowanie więcej, niezmiernie trudno jest dziś bezspornie ustalić proveniencję konkretnych typów monet. Zaprezentowana przez Wojciecha Niemirycza propozycja rozróżniania mennic na podstawie długości ogona orła traci obecnie na aktualności². Z kolei Iwan Sinczuk na podstawie analiz skarbów przeprowadzonych pod kątem liczby kolejnych roczników doszedł do wniosku, że w Krakowie bito monetę miedzianą jedynie w 1661 r.³ Ciekawą próbę podjął ostatnio Cezary Wolski: na podstawie analiz porównawczych szelągów miedzianych z lat 1660–1661 z półdukatami i szóstakami bitymi w Kra-

² W. Niemirycz, *Polska moneta miedziana w XVII wieku*, Białystok 1979, s. 19. W sprawie tej głos zabierał także H. Wojtulewicz, *Czy w mennicy krakowskiej wybijano boratynki?*, „Biuletyn Numizmatyczny”, 303 (1996), s. 7–10.

³ И. Синчук, „Шеляжные” монетные дворы Короны и медные солиды Яана Казимира в кладях, w: *Pieniądz – symbol – władza – wojna. Wspólne dziedzictwo Europy*, Augustów–Warszawa 2010, s. 168–177.

kowe wyróżnił cechy mogące świadczyć o krakowskiej proveniencji określonych grup boratynek⁴.

Wykres 1. Podstawowy podział szelągów ze znalezisk z okolic Borsukowizny

Żadna moneta z omawianych depozytów nie spełnia kryteriów, na podstawie których C. Wolski wyróżnił szelągi bite w Krakowie. Cztery numizmaty koronne z roku 1660 (poz. 1–4)⁵ oraz dwa z roku 1661 (poz. 5–6) wybite zostały w mennicy ujazdowskiej, podobnie jak szelągi z pozostałych roczników: cztery z 1663 r. (poz. 7–10), siedem z 1664 r. (poz. 11–17) oraz cztery z 1665 r. (poz. 18–21). Depozyty zawierały pięć szelągów, których datacja okazała się niemożliwa do odczytania ze względu na przesunięcie stempla (poz. 22), podwójne bicie (poz. 24) lub korozję (poz. 23, 25–26).

⁴ C. Wolski, *Boratynki koronne z mennicy krakowskiej 1660–1661*, „Biuletyn Informacyjny TPZN”, 6 (2010), http://tpzn.m4n.pl/pdf/BI_TPZN_6.pdf, dostęp: 18 II 2016, s. 23–30. Dzięki uprzejmości Cezarego Wolskiego skorzystałem także z opracowania jego autorstwa: C. Wolski, *Podręczny przewodnik po szelągach Jana Kazimierza Wazy z lat 1659–1666. Dla początkujących*, Lublin 2014 [wersja dostępna w pliku PDF] oraz fragmentów przygotowywanej do wydania monografii pt. *Miedziane szelągi Jana Kazimierza Wazy 1659–1666*.

⁵ Wszystkie podane w nawiasach pozycje odnoszą się do katalogu zamieszczonego w końcowej części artykułu.

Tabela 1. Porównanie kwot szelągów koronnych wyemitowanych w kolejnych latach ze składem depozytów z Borsukowizny

Rok	Emisje szelągów koronnych		Szelągi ze znalezisk z okolic Borsukowizny [%]
	Na sumę	[%]	
1659	15 548 zł 22,5 gr	0,20	0
1660	432 243 zł 17,5 gr	5,62	19
1661	558 197 zł 20 gr	7,26	9,5
1663	1 591 016 zł 20 gr	20,69	19
1664	2 657 359 zł 6,5 gr	34,55	33,5
1665	2 436 506 zł 19 gr 13,5 den	31,68	19

Opracowano na podstawie: S. Januśonis, *Nieznane rachunki z lat 1663–1667 dotyczące bicia miedzianych szelągów w mennicach W. Ks. Litewskiego*, „Wiadomości Numizmatyczne”, 19 (1975), z. 2, s. 96–121; R. Rybarski, *Skarb i pieniądź za Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III*, Warszawa 1935, s. 526.

Występujące w skarbach ilości szelągów opatrzonych kolejnymi datami nie korespondują z wielkością emisji w odpowiadających im latach. Dysproporcja taka uwidacznia się także w przypadku znalezisk z okolic Borsukowizny (por. tab. 1).

Zaznaczyć w tym miejscu należy, że obserwacje prowadzone na tak małej próbie statystycznej niosą ze sobą duże ryzyko błędu i należy się do nich odnosić z ostrożnością. Iwan Sinczuk, prowadząc badania na pokaznej grupie skarbów szelągów miedzianych (17 dużych depozytów), zaobserwował nadwyżkę w występowaniu numizmatów opatrzonych datą „1664” w stosunku do sąsiednich roczników (1663 i 1665), które, biorąc pod uwagę rachunki mennicze z odpowiadających im lat, występują w zbyt małej liczbie. Zjawisko to wytłumaczył przedłużonym stosowaniem stempli z tą właśnie datą. Opatrywanie monet datacją „1664” miałyby się, jego zdaniem, rozpocząć w 1663 r. i trwać jeszcze w roku 1665. W odniesieniu do znalezisk z okolic Borsukowizny opisaną prawidłowość dostrzec można jedynie połowicznie – w przypadku rocznika 1665 (por. tab. 1). Sinczuk nie tłumaczy nadwyżki monet koronnych z lat 1659–1661, którą możemy zaobserwować na opracowanych przez niego zestawieniach. Jest ona dostrzegalna również w omawianym zbiorze, lecz w tym wypadku może być wynikiem przypadkowego doboru numizmatów – zbyt małej próby statystycznej.

Zdecydowanie szerszą paletę znaków podskarbińskich oraz inicjałów zarządców i dzierżawców mennic obserwujemy na szelągach litewskich, które emitowane były w sześciu mennicach: w Brześciu, Kownie, Malborku, Oliwie, Ujazdowie oraz Wilnie.

Emisję szelągów opatrzonych znakiem Pogoni rozpoczęto rok później niż koronnych (1660) i przez pierwsze dwa lata prowadzona była ona w granicach Królestwa Polskiego – w podwarszawskiej mennicy ujazdowskiej⁶. W depozytach z okolic Borsukowizny znalazł się pojedynczy numizmat litewski opatrzony datą „1660” oraz trzy z roku 1661. W roku 1662 zarówno koronne, jak i litewskie mennice szelężne pozostawały nieczynne. Produkcja szelągów litewskich przywrócona została w 1663 r. w Oliwie (mennica była czynna jedynie przez rok), skąd pochodzą cztery monety z omawianego zbioru. W depozytach znajduje się także 14 szelągów z działającej w latach 1664–1666 mennicy wileńskiej (jeden z 1664 r., cztery z 1665 r., pięć z 1666 r., a cztery o nieczytelnych datacjach), dziewięć z czynnej w latach 1665–1666 mennicy brzeskiej (siedem z 1666 r., dwa o nieczytelnych datacjach) oraz cztery z otwartych w tym samym okresie mennic kowieńskiej i malborskiej (jedna z 1665 r., dwie z 1666 r. oraz jedna z nieczytelną datacją).

W starszej literaturze zwykło się klasyfikować szelągi noszące inicjały G.F.H. (przypisywane niegdyś Jerzemu Fryderykowi von Horn, a obecnie Andrzejowi Jerzemu von Horn) oraz monogram Hieronima Kryszpina Kirszensteina jako malborskie, podczas gdy monety o tych samych inicjałach, ale z fragmentem herbu Kryszpin, jako kowieńskie⁷. Pogląd taki nie może się jednak utrzymać w konfrontacji ze statystyczną analizą znalezisk, czego przykładem jest również materiał numizmatyczny z depozytów odnalezionych w Borsukowiznie. Typ uważany powszechnie za malborski występuje w skarbach niezmiernie rzadko (ok. 0,8% szelągów WKL)⁸, podczas gdy, biorąc pod uwagę skalę wytwórczości tej mennicy, powinien być znacznie częstszy (prawie dziewięciokrotnie – 7%). Sytuacja jest odwrotna w odniesieniu do monet przypisywanych mennicy kowieńskiej. Jak w większości skarbów, tak i w omawianym zbiorze ich liczba przewyższa odsetek jakiego można by było oczekiwać po nakładach tej wytwórni – w skarbach z okolic Borsukowizny odkryto 9,3% monet z tej mennicy (por. tab. 2). Dlatego też warto przychylić się do opinii I. Sinczuka, który uznał, że obserwowana dysproporcja jest efektem błędnych kryteriów podziału i nie ma na razie narzędzi pozwalających na jednoznaczne rozróżnienie monet

⁶ Eugenijus Ivanauskas, opierając się na zbieżności wizerunków głów monarchy z monetami koronnymi, przyporządkował dwie odmiany szelągów litewskich z 1660 r. oraz jedną z 1661 r. mennicy krakowskiej; E. Ivanauskas, *Coins of Lithuania: 1386–2009*, Wilno 2009, s. 308–309, 311, poz. 3JK1–1–3JK4–3, 3JK9–7. Na zbieżność wizerunków awersów z emisjami krakowskimi zwrócił także uwagę C. Wolski, lecz tylko dla roku 1661; por. C. Wolski, *Podręczny przewodnik po szelągach Jana Kazimierza...*, s. 19–20.

⁷ И. Синчук, „Шеляжные” монетные дворы ВКЛ и медные солиды Яана Казимира в кладях, w: *Mennice między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Wspólnota dziejów*, Warszawa 1998, s. 153–168.

⁸ Tamże, s. 157.

kowieńskich i malborskich⁹. Dlatego też w zaprezentowanych zestawieniach mennice te traktowane są łącznie (por. tab. 2).

Tabela 2. Porównanie kwot szelągów litewskich wyemitowanych w różnych mennicach ze składem depozytów z Borsukowizny

Mennica	Emisje szelągów litewskich		Szelągi ze znalezisk z okolic Borsukowizny [%]
	Na sumę	[%]	
Ujazdów	1 000 000 zł	10,3	12,5
Oliwa	460 391 zł 6 gr	4,7	6,3
Wilno	4 492 719 zł 5 gr	46,0	43,8
Brześć	2 674 268 zł 10 gr	27,4	28,1
Kowno	448 646 zł 6 gr 1 den	4,6	11,1
Malbork	677 700 zł 14 gr 11 den	7,0	

Opracowano na podstawie: S. Janušonis, *Nieznane rachunki z lat 1663–1667...*, s. 96–121; R. Rybarski, *Skarb i pieniądź za Jana Kazimierza...*, s. 526; И. Синчук, „Шеляжные” монетные дворы ВКЛ..., s. 153–168.

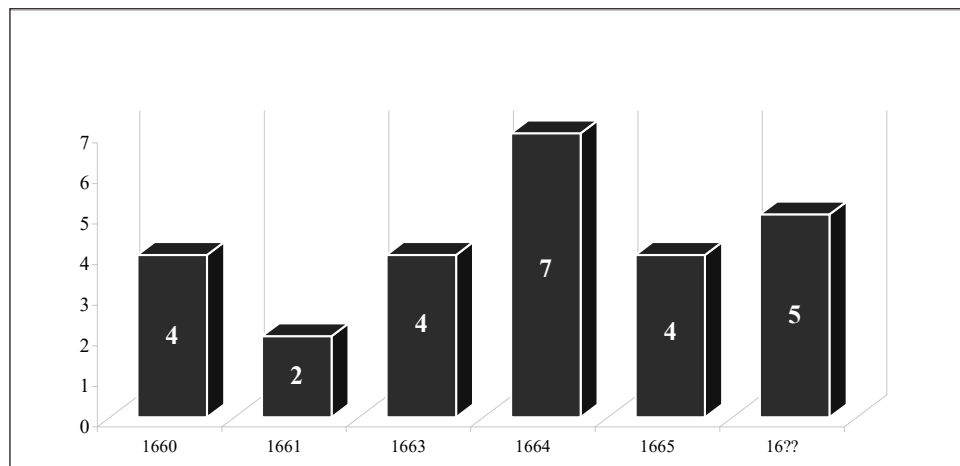
Depozyty z okolic Borsukowizny zawierają dwa szelągi wybite jednostronnie. O jednym z nich wspomniano już wyżej w kontekście monet, których atrybucja do grupy numizmatów koronnych czy litewskich jest niemożliwa ze względu na odbicie jedynie stempla awersu (poz. 63). Egzemplarz drugi nosi wyobrażenie rewersu i wybity został w mennicy brzeskiej w 1666 r. (poz. 55). Monety takie powstawały w wyniku błędu pracownika mennicy, który przed położeniem na stempel nowego krążka nie usunął uprzednio wybitej monety. W tym wypadku awers bądź rewers już wybitego egzemplarza wbijał się w nowy krążek, zostawiając swój negatyw.

W omawianym zbiorze przeważają monety litewskie (6,5:9). Jest to zjawisko obserwowane w większości depozytów szelągów miedzianych i wynika z faktu, iż mennice opuściło więcej numizmatów oznakowanych Pogonią niż Orłem. W geograficznie niedalekim względem Borsukowizny znalezisku z Idziek-Wykna stosunek szelągów koronnych do litewskich wynosił ok. 41:59¹⁰.

⁹ Tamże; zdaniem autora obserwowana w skarbach nadwyżka monet z inicjałami GFH i herbem Kryszpin datowanych na 1665 r. względem kolejnego rocznika wynika z używania w 1666 r. stempli z roku poprzedniego.

¹⁰ Ważnym punktem odniesienia dla analiz składu znalezisk szelągów miedzianych Jana Kazimierza z terenu dzisiejszego woj. podlaskiego jest okazały depozyt z Idziek-Wykna pow. wysokomazowiecki, w skład którego wchodzi 5809 monet, z czego 5804 to właśnie szelągi miedziane. G. Śnieżko, *Skarb monet z XVII wieku z miejscowości Idźki-Wykno, pow. wysokomazowiecki*, praca magisterska obroniona pod kierunkiem prof. S. Suchodolskiego, mps w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego oraz Biblioteki Muzeum Podlaskiego w Białymstoku; autor pracy przygotowuje aktualnie publikację monograficzną depozytu.

Wykres 2. Emisje szelągów koronnych ze znalezisk z okolic Borsukowizny

W omawianym zespole numizmatów rozpoznano cztery monety fałszywe. Wszystkie opatrzone czytelnymi legendami; stwierdzono brak egzemplarzy „zbarbaryzowanych”. Wszystkie kwalifikują się do pierwszej z trzech kategorii fałszerstw wyróżnionych przez Grzegorza Śnieżkę¹¹. Są to więc monety, których twórcy imitowali konkretne mennice (choć na monecie opisanej pod poz. 66 nie zamieszczono inicjałów T.L.B.). Dwie z nich naśladują stemple szelągów koronnych (mennica ujazdowska lub krakowska), a dwie – litewskich (mennica brzeska). Wśród tych ostatnich znajduje się pojedynczy egzemplarz numizmatu określony przez G. Śnieżkę jako „król z wydatnymi ustami”¹². Znamion fałszerstwa dopatrywał się w tej odmianie dopiero I. Sinczuk¹³, a za nim kolejni badacze¹⁴. Przypuszcza się, że monety te pochodzą z warsztatu kierowanego przez kupca i członka patrycjatu ryskiego – Hansa Dreilinga, który w 1669 r. przyłapany został na prowadzonym na ogromną skalę procederze fałszer skim. Pozycja uchroniła go jednak od najsurowszej kary: musiał wpłacić po 500 talarów na kościeły św. Jakuba w Rydze oraz św. Katarzyny w Sztokholmie. Dostrzegając

¹¹ G. Śnieżko, *Fałszerstwa małych szelągów miedzianych Jana Kazimierza ze skarbu monet z miejscowości Idzki-Wykno*, „Wiadomości Numizmatyczne”, 56 (2012), z. 2, s. 208.

¹² Tamże, s. 216; dawniej typ ten określano mianem „koń z długimi nogami”, uważając go za produkt legalnych mennic: W. Niemirycz, *Skarb boratynek z Przasmysza*, „Wiadomości Numizmatyczne”, 17 (1973), z. 2, s. 96.

¹³ И. Синчук, *Дошніцкі скарб, в: Помнікі гісторыі і культуры Беларусі*, Mińsk 1988–1989, s. 19.

¹⁴ G. Śnieżko, *Fałszerstwa małych szelągów...*, s. 210; K. Wnęk, *Fałszerstwa szelągów Rzeczypospolitej z XVII w. wykonane techniką walcową*, „Wiadomości Numizmatyczne”, 57 (2013), z. 1–2, s. 164–165; tenże, *Wielkie afery z małą monetą. Fałszowanie na wielką skalę miedzianych szelągów Jana Kazimierza w drugiej połowie XVII w.*, „Biuletyn Numizmatyczny”, 3 (2013), s. 174–177.

w tym przypadku pobłażliwość wymiaru sprawiedliwości wobec sprawcy tłumaczy się większą tolerancją dla fałszowania monety zagranicznej¹⁵.

Datowanie skarbów składających się wyłącznie z małych szelągów miedzianych Jana Kazimierza przysparza wiele trudności. Podobne im monety miedziane nie były emitowane w Rzeczypospolitej do połowy XVIII w., a one same znajdowały się w oficjalnym obiegu do 1766 r. Wsparcie się zawartością procentową fałszerstw (domieszka rzędu 6%) jest w tym przypadku dyskusyjne, gdyż, jak już wcześniej wspomniano, przy zaledwie 67 monetach może być wynikiem przypadku. Depozyty z okolic Borsukowizny zostały więc ukryte definitywnie po 1666 r. Przyjmując, że fałszerstwo „król z wydatnymi ustami” jest rzeczywiście produktem Hansa Dreilinga, datowanie przesunąć można o trzy lata (1669). Monety są lekko wytarte (bardziej niż numizmaty z Idziek-Wykn¹⁶). Utrudnienia w odczytaniu legend i dat wynikają w większości z niestarannego wybicia lub procesów korozyjnych, co pozwala domniemać, że znajdowały się one w obiegu, raczej jednak nie więcej niż dwadzieścia lat. Prawdopodobnie wydaje się, że numizmaty trafiły do ziemi w latach osiemdziesiątych lub nawet dziewięćdziesiątych XVII w.

Zidentyfikowanie osoby ukrywającej skarb jest zazwyczaj niemożliwe. Nawet bardzo ogólne informacje dotyczące chociażby grupy społecznej, z jakiej mogła się ona wywodzić, pozostają domeną domysłów. Skład, wielkość depozytów z okolic Borsukowizny, a także ich występowanie na tak niewielkiej przestrzeni mogą pomóc we wskazaniu najbardziej prawdopodobnych hipotez.

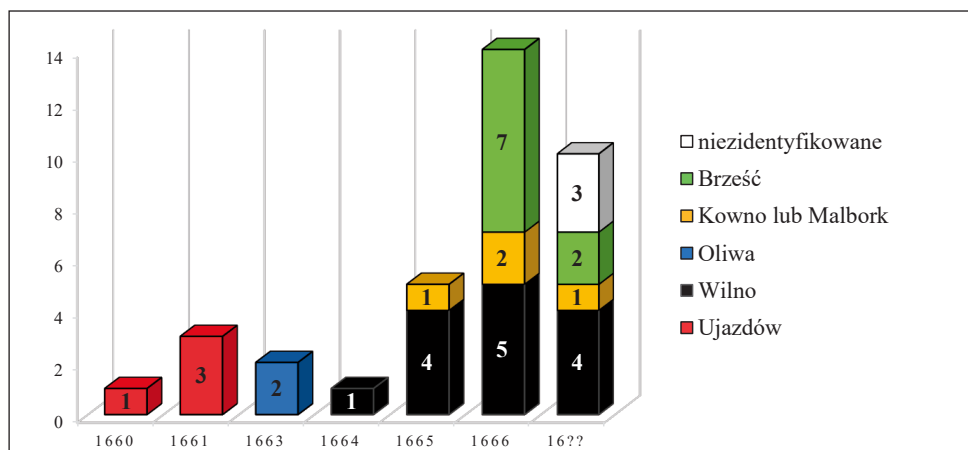
Łączną sumę 72 szelągów miedzianych uznać należy za niewielką. Obliczając nominalnie (3 szelągi na grosz), są to zaledwie 24 grosze. Pamiętać jednak należy, że wartość pieniądza w XVII w. (a zwłaszcza po potopie szwedzkim) miała charakter spekulacyjny. Mimo wymuszonego kursu realna siła nabywcza boratynek Jana Kazimierza spadała w dość szybkim tempie. Już w siedem lat po rozpoczęciu emisji dopłata do transakcji nimi regulowanych wynosiła 70%. Dwanaście lat później, próbując prawnie uregulować chaos wynikający z rozbieżności w wartości nominalnej i rynkowej monety miedzianej, uznano dopłatę o tej wysokości za oficjalnie obowiązującą, a więc za towary o cenie 10 groszy liczonej w drobnej monecie srebrnej trzeba było zapłacić 17 groszy w szelągach. Ten kurs się jednak nie utrzymał – z czasem dopłata przekroczyła 100% wartości nominalnej¹⁷.

¹⁵ A. Platbarzdīs, *Die Königlich schwedische Münze in Livland. Das Münzwesen 1621–1710*, Sztokholm 1968, s. 345; И. Синчук, *Дошніцкі скарб...*, s. 20; G. Śnieżko, *Fałszerstwa małych szelągów...*, s. 210; K. Wnęk, *Fałszerstwa szelągów...*, s. 164.

¹⁶ G. Śnieżko, *Skarb monet z XVII wieku...*, s. 33.

¹⁷ *Volumina Legum*, t. 5, Petersburg 1860, s. 175; A. Mikołajczyk, *Geneza i rozwój nowożytnej monety polskiej na tle europejskim (XVI – poł. XVIII w.)*, Kraków 1983, s. 176; Z. Żabiński, *Systemy pieniężne na ziemiach polskich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Łódź–Gdańsk 1981, s. 124–125; tenże, *Inflacja miedziana w Polsce XVII wieku i jej*

Wykres 3. Emisje szelągów litewskich ze znalezisk z okolic Borsukowizny

Wartość gotówki ukrytej w omawianych depozytach z okolic Borsukowizny należałoby więc szacować na maksymalnie 16 groszy, a realnie ok. 12. Przyjmuje się, że dla tego okresu trofa wynosiła 3 grosze¹⁸, dlatego zgromadzone środki wystarczyłyby jednej osobie na przeżycie czterech–pięciu dni. Wydaje się więc, że oba skarby ukryła osoba (bądź osoby) będąca przedstawicielem nizin społecznych – prawdopodobnie dziad proszalny. Depozytariusz obu skarbów żebraczych może być tożsamy. W takim przypadku należałoby założyć, że niesprzyjające okoliczności uniemożliwiły mu dołożenie monet do już ukrytej puli lub ukrycie ich w dwóch miejscach było zabiegiem celowym, zmniejszającym szanse na odnalezienie wszystkich pieniędzy przez osoby niepowołane. W przypadku różnych właścicieli depozytów należałoby wziąć pod uwagę możliwość, że ukryte zostały przez żebraków obozujących, a być może również podróżujących razem. Los połączyły ich w tym wypadku nie tylko w peregrynacji, lecz także w nieszczęściu, które, jak można przypuszczać, stało się udziałem obydwu i uniemożliwiło wydobycie zdeponowanych aktywów.

U schyłku XVII w. leśniczówka o nazwie Borsukowizna jeszcze nie istniała. Okolice, w której się dziś znajduje, była wówczas prawdopodobnie kompletnie bezludna. Niestety, nigdy nie prowadzono tu prac archeologicznych. Teren położony na wschodnich rubieżach bagien otaczających górny bieg rzeki Żedni (nazywanej

skutki, w: *Moneta miedziana w Polsce: VII Sesja Numizmatyczna w Nowej Soli, 3–4 X 1980 r.*, Zielona Góra 1983, s. 52–68; o wpływie szelągów miedzianych na kształtowanie się opinii szlacheckiej: P. Niziołek, *Geneza kryzysu monetarnego w Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVII w. w opinii szlachty województwa krakowskiego*, „Rocznik Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. 75 (2015), s. 244–254, polecam uwagę zamieszczoną tam bibliografię.

¹⁸ Z. Żabiński, *Inflacja miedziana w Polsce...*, s. 56.

niegdyś Żednianką) jeszcze w XIX w. porośnięty był lasem i z rzadka poprzecinany nieczęsto uczęszczanymi drogami.

Małe, lecz ciekawe depozyty odkryte w okolicach Borsukowizny rozpatrywać należy w kategoriach przyczynku do dziejów obiegu pieniężnego na Podlasiu w dobie nowożytnej. Najdrobniejszy i najpowszechniej występujący materiał numizmatyczny, jakim są szelągi miedziane, jest ostatnimi czasy coraz częściej doceniany i staje się kanwą coraz to nowych analiz i publikacji. Jest to materiał tym ciekawszy, że jego zasób w ostatnich latach gwałtownie rośnie. Dość wspomnieć, że w czasie gdy niniejszy artykuł czekał na publikację, pojawiły się informacje o odkryciu na Białostocczyźnie kolejnych dwóch depozytów składających się wyłącznie z małych szelągów miedzianych Jana Kazimierza.

W poniższej części katalogowej opisano wszystkie znane monety pochodzące z depozytów z okolic leśniczówki Borsukowizna. Ułożono je wedle klucza terytorialnego: Królestwo Polskie, Wielkie Księstwo Litewskie, a w obrębie tych grup – według mennic: koronne – ujazdowskiej; litewskie – ujazdowskiej, oliwskiej, wileńskiej, brzeskiej, kowieńskiej lub malborskiej, przy zachowaniu w ich obrębie porządku chronologicznego emisji. Układając katalog, wzięto pod uwagę zarówno odmienność wizerunków kolejnych typów, jak i legend do poziomu interpunkcji. Aby skrócić deskrypcję poszczególnych monet, w kolejnych pozycjach zamieszczono jedynie opis elementów odróżniających je od pierwszego notowanego egzemplarza. Znakiem „\” zasygnalizowano miejsce nieczytelnej litery lub znaku interpunkcyjnego. Dłuższą partię nieczytelnego tekstu, w której nie można jednoznacznie określić ilości znaków, zasygnalizowano poprzez „[...]”. Przerwy w napisach oznaczono „-”.

Zastosowany w katalogu skrót „Kopicki, poz.” odnosi się do pracy E. Kopicki, *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych*, Warszawa 1995.

POLSKA

Jan Kazimierz

Szelągi koronne (mennica ujazdowska)

1. 1660.

Av.: Zwrócona w prawo głowa władcy w wieńcu laurowym rozdzielająca u góry napis otokowy: IOAN· – [...].

Rv.: Orzeł z tarczą herbową Wazów na piersi. W otoku napis rozdzielony u góry pięciopłatkową rozetką: SOLID REG [...] 660.

Kopicki, poz. 1546. 1,17 g; 15,6 mm.

2. 1660.

Av.: IOAN· – CAS·REX\ . Poniżej inicjały: \TV\ \.

Rv.: W otoku napis rozdzielony u góry kropką: SOLID·REG [...] POLON·1660.

Kopicki, poz. 1546. 1,04 g; 16,4 mm.

3. 1660.

Av.: IOAN· – CAS·REX\ . Poniżej inicjały: \\\L\B\.

Rv.: W otoku napis rozdzielony u góry kropką, a u dołu herbem Ślepowron:

SOLID·REGNI – POLON·1660.

Kopicki, poz. 1546. 1,36 g; 16,0 mm.

4. 1660.

Av.: \OAN· – CAS·RE\ \.

Rv.: SOLID·REGNI – POLON·1660.

Kopicki, poz. 1546. 1,31 g; 15,9 mm.

5. 1661.

Av.: IOAN\ – \CAS·REX. Poniżej inicjały: ·T·L·B.

Rv.: W otoku napis rozdzielony u góry sześciopłatkową rozetką, a u dołu herbem Ślepowron:

SO [...] – POLONI·1661·.

Kopicki, poz. 1548. 1,08 g; 15,6 mm.

6. 1661.

Av.: IO\N· – CAS·REX. Poniżej inicjały: \T·L·B\.

Rv.: SOL [...] GN – P [...] 661·.

Kopicki, poz. 1548. 0,99 g; 15,9 mm.

Moneta dwukrotnie uderzona stemplami z przesunięciem.

7. 1663.

Av.: IOAN· – CAS·REX. Poniżej inicjały: ·T·L·B·.

Rv.: W otoku napis rozdzielony u góry koroną

Orła, a u dołu herbem Ślepowron: ·SOLID·REG·

– POLO·1663·.

Kopicki, poz. 1550. 1,33 g; 15,5 mm.

8. 1663.

Av.: \OAN· – CAS·R\.

Rv.: W otoku napis rozdzielony u góry koroną

Orła: SOLID [...] 663·.

Kopicki, poz. 1550. 1,12 g; 15,4 mm.

9. 1663.

Av.: IOAN· – CAS·REX. Poniżej inicjały: ·T·L·B·.

Rv.: W otoku napis rozdzielony u góry kropką,

a u dołu herbem Ślepowron:

SOLID·REG – POLO·1·6·6·3·.

Kopicki, poz. 1550. 1,40 g; 15,5 mm.

10. 1663.

Av.: IOAN· – CAS\RE\.

Rv.: SO [...] G· – POLO·1·6·6·3·.

Kopicki, poz. 1550. 1,15 g; 15,4 mm.

11. 1664.

Av.: IOAN· – CAS\\EX\\ .Poniżej inicjały: ·T\\\\.

Rv.: SOLID·REG\\ – POLO·1664.

Kopicki, poz. 1552. 1,26 g; 15,7 mm.

12. 1664.

Av.: IOA\\ – \\AS·REX\\ .Poniżej inicjały: ·T·L·B·.

Rv.: S [...] ·REG – POLO·1664.

Kopicki, poz. 1552. 0,98 g; 16,7 mm.

Moneta dwukrotnie uderzona stemplami z przesunięciem.

13. 1664.

Av.: \\OAN· – CAS·REX.

Rv.: SOLID\\REG\\ – POLO·1664.

Kopicki, poz. 1552. 1,09 g; 16,1 mm.

14. 1664.

Av.: IOAN\\ – C [...] X. Poniżej inicjały: ·T\\L\\B·.

Rv.: W otoku napis rozdzielony u góry koroną Orła, a u dołu herbem Ślepowron:

SOLID·REG· – POLO·1664.

Kopicki, poz. 1552. 1,33 g; 16,3 mm.

15. 1664.

Av.: IOAN· – \\CAS·REX. Poniżej inicjały: ·T·L·B·.

Rv.: SOLID·REG· – POL\\·1664.

Kopicki, poz. 1552. 0,97 g; 15,8 mm.

16. 1664.

Av.: IOAN· – ·CAS·REX. Poniżej inicjały: \\T\\L\\B\\.

Rv.: SOLID·REG – POLO·1664.

Kopicki, poz. 1552. 1,11 g; 15,9 mm.

17. 1664.

Av.: IOAN\ – CAS·REX. Poniżej inicjały: ·T·L·B·.

Rv.: SOLID·REG – POLO·1664·.

Kopicki, poz. 1552. 1,02 g; 15,5 mm.

18. 1665.

Av.: \OAN· – CAS [...]. Poniżej inicjały: \T\L\.

Rv.: Orzeł z tarczą herbową Wazów na piersi.

W otoku napis rozdzielony u góry koroną Orła:

·S\ \D\ REG [...] OLO·1665·.

Kopicki, poz. 1553. 0,99 g; 16,7 mm.

Moneta dwukrotnie uderzona stemplami z przesunięciem.

19. 1665.

Av.: \AN· – CAS [...].

Rv.: ·SOLID\REG [...] LO·1665·.

Kopicki, poz. 1553. 1,14 g; 15,4 mm.

20. 1665.

Av.: IOAN· – CAS·REX. Poniżej inicjały: ·T·L·B·.

Rv.: W otoku napis rozdzielony u góry koroną

Orła, a u dołu herbem Ślepowron: ·

SOLID·REG – POLO·1665·.

Kopicki, poz. 1553. 1,29 g; 15,7 mm.

21. 1665.

Av.: IOAN· – CAS\ \ \ \.

Rv.: ·SOLID [...] POLO·1665·.

Kopicki, poz. 1553. 1,29 g; 16,0 mm.

22. 1661–1665.

Av.: \A\ – CAS·REX. Poniżej inicjały: \ \ L \ B \.

Rv.: ·SOLID·REG – [...].

1,07 g; 15,4 mm.

23. 1661–1665.

Av.: [...] – \CAS·REX.

Rv.: \SOL [...] G – POLO\1 [...].

0,99 g; 16,4 mm.

24. 1661–1665.

Av.: IOAN\ – \CAS\R\.

Rv.: Orzeł z tarczą herbową Wazów na piersi.

W otoku napis rozdzielony u góry koroną Orła,
a u dołu herbem Ślepowron: [...] EG – PO [...].

1,07 g; 16,0 mm.

25. 1661–1665.

Av.: IOAN· – \CAS·REX. Poniżej inicjały: ·T·L·B·.

Rv.: Orzeł z tarczą herbową Wazów na piersi.

W otoku napis rozdzielony u góry koroną Orła,
a u dołu herbem Ślepowron:

\SOID\G – POL [...].

1,29 g; 15,7 mm.

26. 1661–1665.

Av.: IOAN\ – \CAS·REX.

Rv.: W otoku napis rozdzielony u góry koroną

Orła: ·SOLID·REG – [...].

0,94 g; 15,9 mm.

Moneta dwukrotnie uderzona stemplami z przesunięciem.

Szelągi litewskie (mennica ujazdowska)

27. 1660.

Av.: IOAN· – \CAS·REX. Poniżej inicjały: ·T·L·B·.

Rv.: Pod koroną Pogoń Litewska. Poniżej herb

Korwin. W otoku napis rozdzielony u góry koro-

ną: SOLI·MAG\DVC·LIT·1660\.

Kopicki, poz. 3586. 1,28 g; 16,3 mm.

28. 1661.

Av.: I\\N· – ·CAS·REX. Poniżej inicjały: \T·L·B\.

Rv.: SOLI·MA [...] LIT·1661·.

Kopicki, poz. 3590. 1,44 g; 15,8 mm.

Moneta dwukrotnie uderzona stemplami z przesunięciem.

29. 1661.

Av.: IO\\ – ·CAS·REX.

Rv.: SOLI·MAG·DVC·LIT·1661·.

Kopicki, poz. 3590. 1,04 g; 15,8 mm.

30. 1661.

Av.: IOAN· – ·CAS [...].

Rv.: SOLI [...] VC·LIT·1661\.

Kopicki, poz. 3590. 1,15 g; 16,0 mm.

Szelągi litewskie (mennica oliwska)

31. 1663.

Av.: IOAN· – [...]. Poniżej inicjały: GFH.

Rv.: Pod Pogonią Litewską herb Snopek między dwiema kropkami. W otoku napis rozdzielony u góry koroną, a u dołu herbem Wieniawa:

SOL·MAG·D – UC·L\\\\\\\\.

Kopicki, poz. 3592. 0,97 g; 15,6 mm.

32. 1663.

Av.: \OAN· – CAS [...].

Rv.: SOL·MAG·D – VC\\\\\\\\\\.

Kopicki, poz. 3592. 0,78 g; 16,2 mm.

Moneta dwukrotnie uderzona stemplami z przesunięciem.

Szelągi litewskie (mennica wileńska)

33. 1664.

Av.: IOAN· – \A\EX\ .Poniżej inicjały: ·T\L\B\
 Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL.
 W otoku napis rozdzielony u góry koroną:
 SOLI\G·DVC·LIT·1664.
 Kopicki, poz. 3593. 0,81 g; 15,5 mm.

34. 1665.

Av.: \N· – \CAS·REX\
 Rv.: SOLI·MAG [...] LIT\1665.
 Kopicki, poz. 3594. 1,11 g; 15,8 mm.

35. 1665.

Av.: IOAN· – CAS·REX. Poniżej inicjały: T\L\B\
 Rv.: SOLI·MAG\DVC\LIT·1665.
 Kopicki, poz. 3594. 0,81 g; 15,3 mm.

36. 1665.

Av.: IOAN· – CAS·REX. Poniżej inicjały: T\L\B\
 Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL. Po
 jego lewej stronie czteropłatkowa rozetka. SO [...]]
 C·DVC·LIT·1665.
 Kopicki, poz. 3594. 1,29 g; 15,7 mm.

37. 1665.

Av.: IOAN\ – CAS\REX\
 Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL
 między dwiema pięcioramiennymi gwiazdkami
 (z których czytelna jest tylko lewa). W otoku napis
 rozdzielony u góry koroną: SO [...] LIT\1665.
 Kopicki, poz. 3594. 1,22 g; 15,6 mm.

38. 1666.

Av.: IOAN\ - [...] EX. Poniżej inicjały: \T·L·B\.

Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL.

W otoku napis rozdzielony u góry koroną:

SO [...] IT\1666.

1,17 g; 15,6 mm.

39. 1666.

Av.: [...] - ·CAS·REX.

Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL między dwiema kropkami.

W otoku napis rozdzielony u góry koroną: SOLI·MA\VC\LIT\1666.

1,11 g; 15,7 mm.

40. 1666.

Av.: IOAN\ - [...] S·REX. Poniżej inicjały: ·T·L·B\.

Rv.: SOLI\MAG\DVC [...] 1666.

Kopicki, poz. 3601. 1,21 g; 15,5 mm.

41. 1666.

Av.: IOAN· - \CAS·R\.

Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL między dwiema pięcioramiennymi gwiazdkami.

W otoku napis rozdzielony u góry koroną:

SOL [...] G·DVC·LIT·1666.

1,15 g; 16,0 mm.

42. 1666.

Av.: IOAN· - CAS·REX.

Rv.: SOLI·MAG·DVC·LIT·1666.

1,14 g; 15,8 mm.

43. 1666.

Av.: IOAN· – CAS·REX. Poniżej inicjały: ·T·L\\
 Rv.: Pod koroną Pogoń Litewska. Poniżej monogram HKPL między dwiema pięcioramiennymi gwiazdkami. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: SOLI·MAG [...] 166\\.

1,12 g; 16,0 mm.

44. 1664–1666.

Av.: IOAN· – [...] REX. Poniżej inicjały: \\L\\B\\.
 Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL.
 W otoku napis rozdzielony u góry koroną:
 \\OLI·MAG·DVC·LIT·166\\.

1,16 g; 16,2 mm.

45. 1664–1666.

Av.: IOAN· – CAS [...] Poniżej inicjały: ·T\\B\\.
 Rv.: SOLI·MAG\\DVC·LIT [...].

1,11 g; 16,6 mm.

46. 1664–1666.

Av.: IOAN\\ – CAS·REX\\.
 Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL między dwiema kropkami. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: SOLI·MAG [...] 16 [...].

1,17 g; 15,8 mm.

Szelągi litewskie (mennica brzeska)

47. 1666.

Av.: IOAN· – C [...]. Poniżej inicjały: ·T·L·B\\.
 Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL.
 W otoku napis rozdzielony u góry koroną:
 SOLI·MAG·DVC·LIT·1666.

Kopicki, poz. 3601. 1,28 g; 15,8 mm.

48. 1666.

Av.: IOAN\ – CAS·RE\\. Poniżej inicjały: ·T·L\\.

Rv.: SOLI\MAG\DVC\L [...] 666\.

Kopicki, poz. 3601. 0,97 g; 15,5 mm.

49. 1666.

Av.: IOAN\ – CAS [...]. Poniżej inicjały: ·T·L·B\.

Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL między dwiema kropkami. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: \SOLI\MAG\DV [...] T\1666\.

Kopicki, poz. 3601. 0,92 g; 15,3 mm.

50. 1666.

Av.: [...] – \CAS·REX. Poniżej inicjały: \T\L·B\.

Rv.: SOLI·M [...] C·LIT·1666\.

Kopicki, poz. 3601. 1,44 g; 16,0 mm.

51. 1666.

Av.: IOAN· – [...] EX. Poniżej inicjały: ·T·L·B\.

Rv.: SOLI·MA\\D [...] IT\1666\.

Kopicki, poz. 3601. 1,02 g; 15,4 mm.

52. 1666.

Av.: \\N\ – CAS·REX\.

Rv.: Pod koroną Pogoń Litewska. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: ·SOLI [...] T\1666\.

Kopicki, poz. 3601. 1,04 g; 15,1 mm.

53. 1665–1666.

Av.: [...] – CAS·REX.

Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL. W otoku napis rozdzielony u góry koroną:

[...] O [...].

0,91 g; 16,1 mm.

Moneta dwukrotnie uderzona stemplami z przesunięciem.

54. 1665–1666.

Av.: IOAN\ - \CAS·REX\.

Rv.: SOLI·MAG·DVC [...].

1,03 g; 15,5 mm.

55. 1666.

Av.: Negatyw rewersu.

Rv.: SOLI\\G·DVC·LIT\1666.

1,14 g; 15,6 mm.

Szelągi litewskie (mennica kowieńska lub malborska)

56. 1665.

Av.: IOAN\ - CAS·REX. Poniżej inicjały: G\F·H\.

Rv.: Pod Pogonią Litewską fragment herbu Krysypin z kropką. W otoku napis rozdzielony u góry koroną, a u dołu herbem:

SOLI·MAG·D - VC·LIT·1665\.

Kopicki, poz. 3595. 1,67 g; 16,5 mm.

57. 1666.

Av.: IOAN· - \CA [...].

Rv.: [...] D - VC\LIT·1666.

Kopicki, poz. 3604. 0,87 g; 15,6 mm.

58. 1665–1666.

Av.: \\N· - CAS·REX.

Rv.: SOLI·MAG·D - [...].

0,84 g; 15,8 mm.

59. 1666.

Av.: \OAN· – CAS· [...].

Rv.: Pod koroną Pogoń Litewska. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: SOLI·M [...] T·1666.

1,11 g; 16,5 mm.

Szelągi litewskie (nieokreślona mennica)

60. 1664–1666.

Av.: IO\\ – [...]. Poniżej inicjały: ·T·L·B·.

Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL.

W otoku napis rozdzielony u góry koroną:

[...] MAG\DVC·LIT·1 [...].

1,07 g; 15,8 mm.

Mennica wileńska lub brzeska.

61. 1664–1666.

Av.: IOAN· – CAS·REX. Poniżej inicjały: ·T·L·B·.

Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL między dwiema kropkami. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: SOLI\MAG\DVC·LIT·16\\.

1,00 g; 15,8 mm.

Moneta dwukrotnie uderzona stemplami z przesunięciem. Najprawdopodobniej mennica wileńska.

62. 1660–1661, 1663–1666.

Av.: \OAN\ – [...].

Rv.: Pod koroną Pogoń Litewska. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: SOLI·MA [...].

1,26 g; 16,1 mm.

Szelągi miedziane (nieokreślona mennica)

63. 1661–1666.

Av.: \AN· – ·CAS·REX.

Rv.: Negatyw awersu.

1,14 g; 16,1 mm.

Fałszerstwa szelągów koronnych

64. 1661–1765.

Av.: IOAN [...] – [...] S\R [...].

Rv.: Orzeł z tarczą herbową Wazów na piersi.

W otoku napis rozdzielony u góry koroną Orła,

a u dołu herbem Ślepowron:

SOI MAEGN – POLON 1661.

1,03 g; 16,2 mm.

65. 1661–1765.

Av.: [...] R [...]

Rv.: Orzeł. W otoku napis rozdzielony u góry

koroną Orła: SO\ID REGN· [...] POLO 1661·.

0,54 g; 15,9 mm.

Fałszerstwa szelągów litewskich

66. 1664–1765.

Av.: IOAN· – [...] REX. Brak inicjałów pod wizerunkiem władcy.

Rv.: Pod koroną Pogoń Litewska. Poniżej monogram HKPL.

W otoku napis rozdzielony u góry koroną:

SOLI [...] DVC [...] 64.

0,91 g; 15,6 mm.

67. 1666–1765.

Av.: \AN\ – CAS REX.

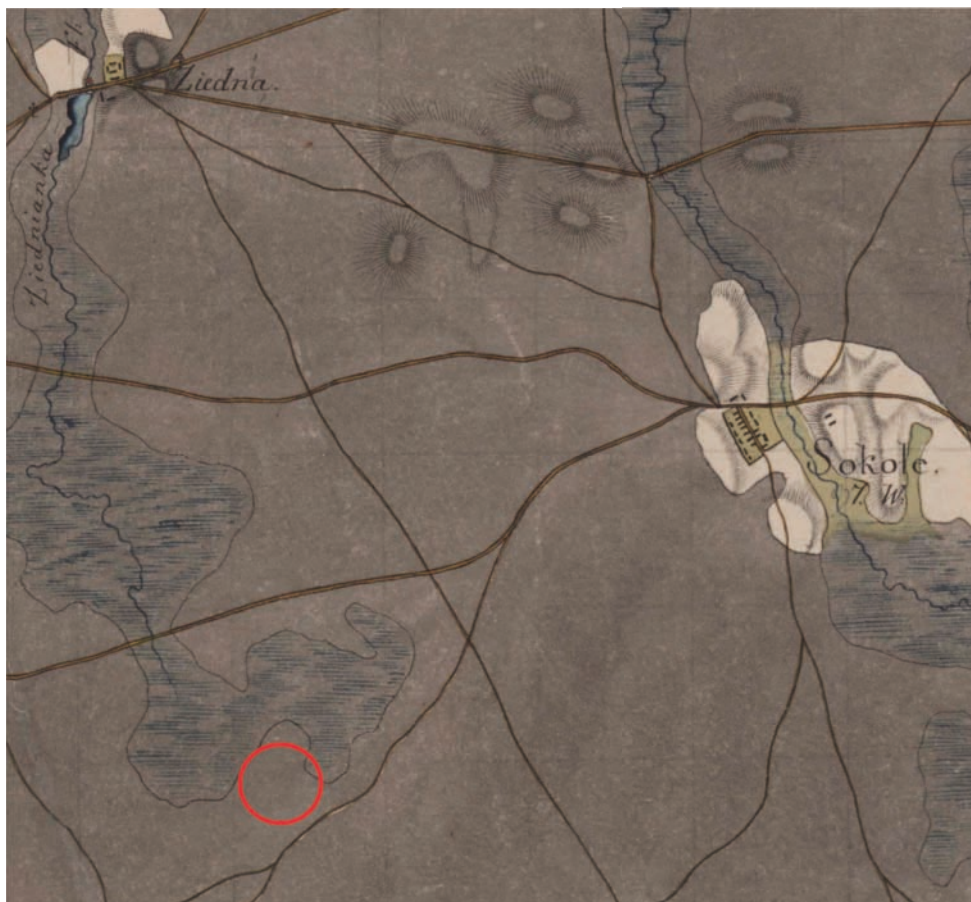
Rv.: Pod koroną Pogoń Litewska. Poniżej monogram HKPL

między dwiema pięciopłatkowymi rozetkami. W otoku napis rozdzielony u góry

koroną: SOLI MA [...] VC [...].

1,26 g; 15,4 mm.

il. 1. Przybliżone miejsce odnalezienia depozytów na wycinku mapy Prus Nowoschodnich sporządzonej w latach 1795–1800 (oryginał w zbiorach Staatsbibliothek Berlin, sygn. Q 17.030-Blatt 93)

il. 2. Miejsce odnalezienia depozytów

The findings of small copper shillings of John Casimir from the area of the forester's estate of Borsukowizna, in the Białystok district

In 2012, a group of military history enthusiasts penetrated the areas neighbouring the road connecting Żednia and Michałowo in search for military equipment left by the Soviets in June 1941. Apart from numerous artifacts connected with the military activities, they came across two groupings of coins. The discovery was made right next to the road that leads from the forester's estate in Borsukowizna in the direction of Michałowo. The coin groupings were situated in a distance of about 6–8 metres one from another. In the first of the pits, there were found 43, and in the second 29 copper shillings of John Casimir and the forgeries of those. Unfortunately, the historical objects from the two deposits were mixed, and five of the coins have remained inaccessible. The part of the deposits that has been analyzed comprises of 26 Crown shillings, 36 Lithuanian shillings, 1 coin of an unknown origin, and four forgeries – two of the Crown shillings, and two of the Lithuanian ones. The coins were probably hidden in the 80s, or 90s of the 17th century. The place of the discovery of the treasure, and the coins that made it point to a low social status of the owner of the deposit.